

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ОК 17 «ПІДВОДНА АРХЕОЛОГІЯ»

галузь знань:
спеціальність:
рівень вищої освіти:
кваліфікаційний рівень:

03 «гуманітарні науки»,
032 «історія та археологія»,
третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень
доктор філософії (PhD)

Викладач: Рейда Роман Миколайович
кандидат історичних наук,

<https://orcid.org/0000-0001-7512-8074>
reida_roman@iananu.org.ua

Програма навчання – 12 тижнів

Обсяг годин навчального навантаження 3 ECTS (90 годин)

лекцій 16 годин	семінарів 14 годин	самостійної роботи 60 години
Форма підсумкового контролю - залік		

ЗМІСТ

I. Структура дисципліни.

- I.1. Анотація дисципліни.
- I.2. Мета вивчення дисципліни.

II. Організація навчання.

- II.1. Календарно-тематичний план.
- II.2. Тематичний план.
- II.3. Література для вивчення дисципліни.
- II.4. Технічні вимоги для вивчення дисципліни.

III. Форми та методи контролю.

- III.1. Результати навчання, методи викладання і форми оцінювання.
- III.2. Умови визначення навчального рейтингу дисципліни.
- III.3. Критерії оцінювання знань і вмінь з дисципліни.
- III.4. Порядок перерахунку показників нормативної 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS.

IV. Політика доброчесності.

I. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

I.1. Анотація дисципліни.

Курс «Підводна археологія» передбачає знайомство з видами підводних пам'яток археології, технічними засобами дослідження, специфікою досліджень у підводному середовищі, методикою підводних археологічних досліджень, історією підводних досліджень в Україні. Знання та розуміння специфіки досліджень пам'яток археології в нетиповому середовищі має як теоретичне, так і прикладне значення у формуванні дослідника. Теоретичне полягає у знайомстві з оригінальною технікою досліджень та можливостями отримання інформації у своєрідних умовах підводного середовища. Практичне ж стосується того факту, що кожен дослідник у своїй польовій діяльності, безвідносно до обраної тематики досліджень, зустрічається з пам'ятками, розташованими цілком або частково під водою.

Сучасний фахівець має справу зі все більшою кількістю інформації в галузі археології та, водночас, має розширену можливість застосування новітніх технічних засобів у своїй діяльності. Останнє, перш за все, стосується підводних археологічних досліджень як найбільш технічного та технологічного напрямку досліджень в сфері археології. Специфіка підводних пам'яток полягає в нестандартності ситуації в кожному окремо взятому випадку. Це, в свою чергу, вимагає від сучасного дослідника нестандартності підходу, розробки нових чи своєрідного комбінування відомих методів дослідження, фіксації, консервації та музеєфікації виявлених підводних пам'яток. Підводні археологічні дослідження завжди є комплексними та міждисциплінарними. До участі в них часто залучаються закордонні дослідники, зацікавлені в дослідженнях цього напрямку. Знайомство з курсом, присвяченим підводним дослідженням важливе для майбутніх фахівців-археологів як з практичного так і з теоретичного напрямків.

Курс включає сім блоків, які охоплюють такі напрямки: 1) Феномен підводної археології; 2) Історія досліджень підводних археологічних пам'яток; 3) Типи пам'яток та середовище досліджень; 4) Технічні засоби досліджень; 5) Методика підводних археологічних досліджень; 6) Консервація та музеєфікація; 7) Міжнародне співробітництво у сфері охорони та збереження підводної спадщини.

Актуальність курсу зумовлена необхідністю знайомства з історією та методами підводної археології, типами підводних пам'яток та практичного застосування цих знань в професійній діяльності.

Мета і завдання курсу: Програма курсу має на меті знайомство аспірантів, археологів і

антропологів з історією підводних археологічних досліджень, типами основних підводних археологічних пам'яток та їх індивідуальних особливостей, визначення комплексів найбільш ефективних методик з дослідження та збереження підводних археологічних пам'яток, знайомство з питаннями міжнародного співробітництва в галузі дослідження та збереження підводної спадщини.

Міждисциплінарна координація: географія, історія, археологія, гідрофізика, гідрохімія, біологія, гідрологія, пам'яткознавство та пам'яткоохоронна діяльність.

I.2. Мета вивчення дисципліни.

Метою вивчення дисципліни «Підводна археологія» є:

I. Набуття аспірантами теоретичних знань щодо:

- 1) історії та розвитку підводних археологічних досліджень.
- 2) типів підводних археологічних пам'яток.
- 3) методики підводних досліджень.

II. Набуття аспірантами практичних навичок і вмінь:

- 1) аналіз ефективності методів підводних досліджень.
- 2) визначення перспектив досліджень щодо окремих типів пам'яток.
- 3) планування підводних досліджень окремої пам'ятки.

II. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ

I.1. Календарно-тематичний план.

теми	заняття	дата
Вступ до курсу. Феномен підводної археології.	Лекція 1	січень
Підводна археологія в Україні: історія досліджень.	Лекція 2	січень
Підводні археологічні пам'ятки.	Лекція 3	січень
Технічні засоби підводних археологічних досліджень.	Лекція 4	лютий
Методика підводних археологічних розвідок.	Лекція 5	лютий
Методика підводних археологічних розкопок.	Лекція 6	лютий
Особливості археологічних досліджень у різних типах водного середовища.	Лекція 7	лютий
Підводна археологія: результати, перспективи, прикладне значення.	Лекція 8	березень
Підводні пам'ятки та тема дослідження.	Семінар 1	березень
Дослідження плавзасобів та об'єктів інфраструктури водного транспорту.	Семінар 2	березень
Дослідження затоплених міст, поселень та поховань.	Семінар 3	березень
Програма пошуку підводних пам'яток.	Семінар 4	квітень
Програма археологічних розкопок підводної пам'ятки.	Семінар 5	квітень
Дослідження, збереження, консервація та	Семінар 6	квітень

музеєфікація.		
Міжнародне співробітництво у справі охорони та дослідження підводних археологічних пам'яток.	Семінар 7	квітень
Залік	-	кінець квітня

II.2. Тематичний план.

№ з/п	Теми занять	Кількість годин
Лекція 1	Тема 1. Вступ до курсу. Феномен підводної археології. Основні завдання курсу. Умови роботи та оцінювання. Анонс форм роботи на семінарських та практичних заняттях. Історія виникнення та початку підводних археологічних досліджень. Актуальність підводних досліджень пам'яток археології (палеогеографія: трансресія і абразія; антропогенний чинник). Середовище дослідження.	2 год.
Лекція 2	Тема 2. Підводна археологія в Україні: історія досліджень. Початок підводних археологічних досліджень. Дослідження В.Д. Блаватського. Дослідження 1980-х рр. Дослідження часу незалежної України.	2 год.
Лекція 3	Тема 3. Підводні археологічні пам'ятки. Типи підводних археологічних пам'яток. Корабельні трощі, якірні стоянки, порти. Затоплені міста, поселення, поховання.	2 год.
Лекція 4	Тема 4. Технічні засоби підводних археологічних досліджень. Особливості перебування людини під водою та індивідуальні засоби занурення. ТПА – телекеровані підводні апарати. ГБО – гідролокатор бічного огляду. Плавзасоби, батискафи, дрони. Допоміжні засоби.	2 год.
Лекція 5	Тема 5. Методика підводних археологічних розвідок. Розвідки за допомогою дайверів. Розвідки за допомогою пристроїв (ГБО, гідромагнітна зйомка). Автономні пілотовані підводні апарати (підводні човни, батискафи, ТПА). Збір підйомного матеріалу. Шурфовка.	2 год.
Лекція 6	Тема 6. Методика підводних археологічних розкопок. Попередні та підготовчі роботи. План консервації та реставрації. Підбір приладів та устаткування. Роботи за допомогою дайверів. Розкопки поселень та плавзасобів. Дослідження за допомогою робототехніки.	2 год.
Лекція 7	Тема 7. Особливості археологічних досліджень у різних типах водного середовища. Море, ріка, озеро, болото. Вплив гідрофізичного чинника. Течії та їх вплив. Хімічний склад водного середовища – особливості впливу на стан та збереження пам'ятки археології. Консерваційні заходи та їх зв'язок з видами хімічного складу середовища. Основні кроки зі збереження знахідок.	2 год.
Лекція 8	Тема 8. Підводна археологія: результати, перспективи, прикладне значення. Підводні дослідження в Україні. Міжнародне співробітництво у	2 год.

	справі охорони та дослідження підводних археологічних пам'яток. Конвенція ЮНЕСКО про охорону підводної культурної спадщини. Застосування новітніх технологій в дослідженні підводних археологічних пам'яток. Глибоководні дослідження.	
Семінар 1	Підводні пам'ятки та тема дослідження. Визначте типи підводних археологічних пам'яток, які можуть бути пов'язані з темою вашого наукового дослідження. Складіть короткий опис однієї з таких пам'яток: географія та особливості розташування, тип водного середовища, перспективи дослідження.	2 год.
Семінар 2	Дослідження плавзасобів та об'єктів інфраструктури водного транспорту. Обрати досліджену раніше пам'ятку: корабельну трощу, якірну стоянку, порт та дати характеристику етапів дослідження, здійснених археологами. Запропонувати власну методику дослідження або застосування тих чи інших сучасних методів дослідження та консервації.	2 год.
Семінар 3	Дослідження затоплених міст, поселень та поховань. Обрати досліджену раніше пам'ятку: затоплене місто, поселення, могильник/поховання та дати характеристику етапів дослідження, здійснених археологами. Запропонувати власну методику дослідження або застосування тих чи інших сучасних методів дослідження та консервації.	2 год.
Семінар 4	Програма пошуку підводних пам'яток. Розробити програму пошуку підводних археологічних пам'яток, які стосуються теми власного дослідження. Визначити етапи робіт, обрати технічні засоби та оптимальну методику пошуку.	2 год.
Семінар 5	Програма археологічних розкопок підводної пам'ятки. Розробка програми дослідження підводної археологічної пам'ятки (за вибором). Визначення етапів робіт, необхідних засобів дослідження та консервації, реставрації і музеєфікації.	2 год.
Семінар 6	Дослідження, збереження, консервація та музеєфікація. Визначити та обрати етапи наукової діяльності дослідника підводної пам'ятки археології (на вибір) від підготовки робіт і до фінального – експозиційно-презентаційного.	2 год.
Семінар 7	Міжнародне співробітництво у справі охорони та дослідження підводних археологічних пам'яток. Участь України в міжнародному співробітництві у справі охорони та дослідження підводної спадщини. Конвенція ЮНЕСКО та її основні визначення/терміни. Підводна спадщина України: стан, перспективи дослідження.	2 год.

II.3. Література для вивчення дисципліни.

Для підготовки до семінарів та написання рефератів аспіранти можуть користуватися літературою наявною у Науковій бібліотеці Інституту археології НАН України, [Електронною бібліотекою ІА НАН України](#), та [Електронною бібліотекою ВГО «Спілка археологів України»](#). Курс забезпечений посібниками та базовою літературою:

Основна література:

- Басс, Дж. 2003. Подводная археология. Москва: Центрполиграф.
- Беренбейм, Д.Я. 1959. Керченский пролив во времена Страбона в свете новейших данных об изменении уровня Чёрного моря. *Советская археология*, 1, с. 42-52.
- Блаватский, В.Д. 1958. О подводной археологии. *Советская археология*, 3, с.73-89.
- Блаватский, В.Д. 1961. Работы подводной азово-черноморской экспедиции 1960 г. *Советская археология*, 4, с.148-157.
- Блаватский, В.Д., Кузищин, В.И. 1961. Подводные разведки в 1958 г. КСИА, Вып.83, с.136-138.
- Блаватский, В.Д. 1962. Подводные разведки в Ольвии. *Советская археология*, 3, с. 225-234.
- Блаватский, В.Д., Кошеленко, Г.А. 1963. Открытие затонувшего мира. Москва: Изд-во АН СССР.
- Блаватский, В.Д. 1965. Техника подводных археологических работ. *Археология и естественные науки*. Москва: Наука, с. 268-278.
- Блаватский, В.Д., Петерс, Б.Г. 1969. Кораблекрушение конца IV – начала III века до н.э. около Донузлава. *Советская археология*, 3, с.151-158.
- Блаватский, В.Д., Петерс, Б.Г. 1969. Приёмы подводных археологических работ при изучении остатков древнего кораблекрушения. *Морские подводные исследования*. Москва, с. 339–342.
- Блаватский, В.Д. 1985. Античная археология и история. Москва: Наука
- Бруяко, И.В., Карпов, В.А., Петренко, В.Г. 1991. Изменение уровня Чёрного моря от эпохи камня до средних веков (по результатам исследования северо-западного шельфа). *Памятниковедение. Изучение памятников истории и культуры в гидросфере*. Москва, 2, с.8-18.
- Букатов, А.О., Рейда, Р.М., Хохлов, М.В. 2010. Вплив гідрофізичного чинника на стан підводних археологічних пам'яток. *Археологія*, 3, с.111-118.
- Букатов, А.А., Кулагін, А.В., Рейда, Р.М. 2013. Досвід застосування трасерного методу в акваторії Херсонеса. *Археологія*, 3, с.121 – 125.
- Вишневский, В.И., Войцень, В.С., Крупник, Л.И., Ранюк, Ю.Н. 1969. Методы подводных исследований, применявшиеся при археологических работах в районе Херсонеса в 1964-1965 гг. *Морские подводные исследования*. Москва, с. 353–359.
- Вишневский, В.И., Войцень, В.С., Ранюк, Ю.Н. 1987. Три года подводных исследований в Херсонесе. *Проблемы охраны и исследования подводных историко-археологических памятников Запорожья. Тез. Докл.* Запорожье, с. 20-21.
- Воронов, С.О., Ієвльєва, А.М. 2007. Дослідження затонулого візантійського корабля. *Археологічні дослідження в Україні 2006-2007 рр.* Київ, с. 59-61.
- Воронов, С.О. 2008. Енциклопедія морських катастроф України. Київ: Богдана.
- Воронов, С.О., Рейда, Р.М., Вахонєєв, В.В. 2009. Глибоководні дослідження Міжнародної підводно-археологічної експедиції біля південного узбережжя Криму. *Археологічні дослідження в Україні -2008*, с.19-20.
- Воронов, С.О. 2011. Дослідження підводно-археологічної експедиції біля Південного узбережжя АР Крим. *Археологічні дослідження в Україні 2010*. Київ-Полтава, с. 70.
- Воронов, С.О. 2012. Дослідження на о. Тендрівська коса. *Археологічні дослідження в Україні 2011*. Луцьк: Волинські старожитності, с. 448-449.
- Гаврилюк, Н.А. 2013. Музеефикация подводных археологических памятников (на примере Музея судов викингов в Роскильде). *Підводні дослідження: Археологія. Історія. Дайвінг*, 5, с. 80-99.
- Герасимов, В.Е. 2012. О работе Черноморской подводно-археологической экспедиции КФ ИА НАНУ на шельфе южного берега Крыма в 2009—2011 гг. *Археологічні дослідження в Україні 2011*. Луцьк: Волинські старожитності, с. 35-36.
- Герасімов, В., Рейда, Р., Смирнов, О. 2018. Розвідки Чорноморської міжнародної підводної археологічної експедиції ІА НАНУ в акваторії Кінбурнської коси та о. Тендрівська Коса у

2018 р. *I Всеукраїнський археологічний з'їзд: програма роботи та анотації доповідей* (Ніжин, 23-25 листопада 2018 р.). Київ: ІА НАНУ, с.109-110.

Герасімов, В., Рейда, Р. 2019. Дослідження Чорноморської міжнародної підводної археологічної експедиції. *Археологічні дослідження в Україні 2017 р.* Київ: ІА НАН України, с. 280.

Герасімов, В., Рейда, Р., Смирнов, О. 2020. Чорноморська міжнародна підводна археологічна експедиція. *Археологічні дослідження в Україні 2019 р.* Київ: ІА НАН України, с. 181-184.

Герасімов, В., Рейда, Р., Смирнов, О. 2020. Дослідження Чорноморської міжнародної підводної археологічної експедиції ІА НАН України. *Археологічні дослідження в Україні 2018 р.* Київ: ІА НАН України, с. 212-214.

Герасімов, В.Є., Рейда, Р.М., Смирнов, О.І., Прейс, П., Лоїзоу, Є. 2021. Корабельна троща кінця IV – початку III ст. н.е. поблизу Кінбурнської коси. *Археологія і давня історія України*, 3(40). с. 175 – 185.

Горз Джозеф, Н. 1978. Подъём затонувших кораблей. Ленинград: Судостроение.

Гриневиц, К.Э. 1926. Опыт методологии археологической науки. Керчь.

Додонов, Р.О. 2013. Розкопки та музеєфікація візантійських суден в Єнікапе, Туреччина у 2004 – 2013 роках. *Підводні дослідження: Археологія. Історія. Дайвінг*, 5, с. 100-113.

Дубров, Е.Ф., Шилик, К.К. 1965. Применение метода звуковой геолокации для поиска и исследования объектов, погребённых грунтами на дне водоёмов. *Археология и естественные науки*. Москва: Наука, с. 279-281.

Зеленко, С.М. 1993. Подводная разведка на мысе Плака в 1991-1992 годах. *Археологічні дослідження в Україні 1992 року*. Київ, с. 62-63.

Зеленко, С.М. 1997. К вопросу о локализации древнего Лампада. *Археологічні дослідження в Україні 1993 року*. Київ, с. 62-63.

Зеленко, С.М. 2000. Подводные разведки на Юго-Восточном побережье Крыма в 1994 году. *Археологічні дослідження в Україні 1994-1996 років*. Київ: Прайм, с. 47-50.

Зеленко, С.М. 2001. Подводно-археологические исследования на шельфе между мысом Меганом и Ай-Фока в 2000 году. *Археологічні відкриття в Україні 1999-2000 рр.* Київ, с. 114-116.

Зеленко, С.М. 2002. Подводные археологические исследования экспедиции Киевского университета имени Тараса Шевченко у берегов Крыма. *Подводная археология: сто лет исследований*. Москва, с. 39-41.

Зеленко, С.М. 2003. Подводные археологические исследования в Юго-Восточном Крыму в 2001 г. *Археологічні відкриття в Україні 2001-2002 рр.* Київ, с. 19 – 21.

Зеленко, С.М. 2003. Исследование кораблекрушения XIII века в бухте пгт. Новый Свет в 2002 г. *Археологічні відкриття в Україні 2001-2002 рр.* Київ, с. 112 – 114.

Зеленко, С.М. 2006. Исследование груза торгового корабля 13 века, погибшего вблизи Судака (раскопки 2004 г.). *Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр.* Київ, Запоріжжя: Дике Поле, с. 12-14.

Зеленко, С.М. 2008. Подводная археология Крыма. Киев: Стилос.

Зинько, А.В., Шамрай, А.Н. 2012. Подводные археологические разведки в припортовой части Тиритаки. *Археологічні дослідження в Україні 2011*. Луцьк: Волинські старожитності, с. 46-47.

Золотарёв, М.И. 2004. Портовые сооружения Херсонеса Таврического в Карантинной бухте. *Херсонесский Сборник*, Вып. XIII, Симферополь, с. 55-67.

Кобець, В.Д. 2006. Підводні археологічні дослідження в акваторії Кременчуцького водосховища. *Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр.* Київ, Запоріжжя: Дике Поле, с. 192-194.

Колли, Л.П. 1909. Следы древней культуры на дне морском. Современное положение вопроса о нахождении в море античных памятников. *ИТУАК*, 43, с.125-137.

Конвенція про охорону підводної культурної спадщини (Конвенція ратифікована із заявами Законом №164-V (164-16) від 20.09.2006) [Конвенція про охорону підводної культурної спадщини](#)

Кошеленко, Г.А. 1970. О новых зарубежных работах по подводной археологии. *Советская*

- археология, 1, с. 287-294.
- Крыжицкий, С.Д., Шилик, К.К. 1974. Подводные работы в Ольвии. *Археологические открытия 1973 г.*, Москва: Наука, с. 296-297.
- Крыжицкий, С.Д. 1984. Основные итоги изучения затопленной части нижнего города Ольвии. *Античная культура Северного Причерноморья*. Киев.
- Крыжицкий, С.Д. 1999. Ольвия. Перспективы исследования, сохранения и музеефикации. *Археологічні відкриття в Україні 1998-1999 рр.* Київ: ІА НАН України, с. 165-174.
- Лоція Чорного та Азовського морів на воді України. Київ, 2005.
- Методика досліджень підводної культурної спадщини України. Київ, 2005.
- Назаров, В.В. 2003. Гидроархеологическая карта черноморской акватории Украины (памятники античной и средневековой эпох). Київ: Стилос.
- Назаров, В.В. 1993. Находки у мыса Меганом. *Судова археологія та підводні дослідження*, 1, Запоріжжя, с. 15-18.
- Назаров, В.В., Воронов, С.А. 2002. Гидроархеологическое обследование района Тендровской косы (Чёрное море). *Подводная археология: сто лет исследований*, Москва, с. 42-46.
- Недопако, Д.П., Назаров, В.В. 1997. Обследование остатков судна в районе Измаила. *Археологічні дослідження в Україні 1993 року*. Київ, с. 98.
- Нефёдов, В.В. 1997. Гидроархеологические исследования р. Днепр у о. Хортица в 1993 г. *Археологічні дослідження в Україні 1993 року*. Київ, с. 99.
- Нефёдов, В.В. 2000. Гидроархеологические исследования на реке Днепр у острова Хортица в 1994 году. *Археологічні дослідження в Україні 1994-1996 років*. Київ: Прайм, с. 118-119.
- Николаенко, Г.М. 2002. Значение подводно-археологических изысканий в исследованиях Херсонеса и хоры. *Подводная археология: сто лет исследований*, Москва, с. 4-14.
- Окроков, А.В. 1993. Подводная разведка прибрежной зоны Гермонассы в 1983 г. *Судова археологія та підводні дослідження*, 1, Запоріжжя, с. 19-22.
- Орбели, Р.А. 1947. Исследования и изыскания. Москва-Ленинград: Речиздат.
- Палагута, И.В. 1997. Находки на размытых поселениях эпохи бронзы в зоне затопления Кременчугского водохранилища. *Археологічні дослідження в Україні 1993 року*. Київ, с. 104-105.
- Петерс, Б.Г., Смирнов, И.В. 1961. О новейших подводных археологических работах. *Вестник древней истории*, 3, с. 160-164.
- Петерс, Б.Г., Савельев, Ю.А. 1962. Исследования кораблей на дне моря. *Вестник древней истории*, 3, с. 210-213.
- Петерс, Б.Г. 1965. О приёмах и методике подводных археологических разведок. *Археология и естественные науки*, Москва: Наука, с. 282-284.
- Рейда, Р.М., Хохлов, М.В., Кулагін, А.В., Вахонеев, В.В., Воронова, О.А. 2010. Нові підводні дослідження в Карантинній бухті. *Археологічні дослідження в Україні -2009*, с.
- Рейда, Р.М., Бейліна, С.А., Букатов, А.О. 2011. Підводні археологічні дослідження в Херсонесі. *Археологічні дослідження в Україні – 2010*, Київ-Полтава, с. 287.
- Рейда, Р.Н., Бейлина, С.А. 2013. Кольцевые свинцовые грузила из Карантинной бухты. *Підводна техніка і технологія: Матеріали всеукраїнської науково-технічної конференції з міжнародною участю*, Миколаїв: НУК, с. 124-128.
- Рейда, Р.М., Бейліна, С.А. 2014. Результати підводного шурфування Карантинної бухти в 2010 р. *Підводна техніка і технологія: Матеріали всеукраїнської науково-технічної конференції з міжнародною участю*, Миколаїв: НУК, с.
- Рейда, Р.М. 2019. Глиняний посуд з Карантинної бухти: склад, специфіка, контекст (за матеріалами підводних досліджень акваторії Херсонеса Таврійського в 2009 році). *Археологічна керамологія*, 1. – с. 27 – 35.
- Рейда, Р.М., Герасімов, В. 2022. Морська археологія в Україні: здобутки, проблеми, перспективи. *Археологічні студії: здобутки та перспективи 2022: тези конференції, 27 січня 2022*

- року. (редкол.: О. Білінський (голова), М. Іванов, Д. Клочко, Ю. Ходукіна); Національний університет «Києво-Могилянська академія», Кафедра археології. Київ: НаУКМА, с. 2 – 90
- Сорокопуд, С.О., Филиппенко, А.А. 1999. О подводных археологических разведках в акватории Севастополя в 1993-1994 гг. *Vita Antiqua*, 1, с. 9-13.
- Терещенко, О.І. 2013а. Підводно-археологічне дослідження античного торгівельного судна поблизу о. Зміїний у Чорному морі (польовий сезон 2011 р). *Археологія*, 2, с. 64–77.
- Терещенко, О.І. 2013б. Античне торгівельне судно «Зміїний-Патрокл» (склад реконструкції). *Археологія*, 3, с. 69–85.
- Шамрай, А.Н. 1993. Подводные разведки гавани Акры. *Судова археологія та підводні дослідження*, 1, Запоріжжя, с. 29-41.
- Шаповалов, Г.И. 1987. 50 лет подводных археологических на Украине. *Проблемы охраны и исследования подводных историко-археологических памятников Запорожья. Тез. Докл.*, Запорожье, с. 1-2.
- Шаповалов, Г.І. 1993. До питання про реконструкцію запорізької чайки. *Судова археологія та підводні дослідження*, 1, Запоріжжя, с. 42-48.
- Шаповалов, Г.І. 1993. Дослідження військового судна XVIII ст. на дні Дніпра біля Хортиці у 1971 році. *Судова археологія та підводні дослідження*, 1, Запоріжжя, с. 49-58.
- Шаповалов, Г.И. 2010. Подводная археология Запорожья: достижения и перспективы. *Підводні дослідження: Археологія. Історія. Дайвінг*, 2,
- Vyacheslav Gerasimov, Roman Reyda, O. Smirnov, Piotr Prejs. 2018. The Ancient Ship Wreck of the Late 4th / Early 3rd Century BC at Kinburn Spit, Black Sea (Ukraine). *SCILLIS*, s. 186-194.
- Gerasimov, V., Reyda, R., Brzoska, A., Trusz, K. 2021. Underwater Archaeological Exploration in the Waters of Tendra Spit and Berezan Island in 2017. *SWIATOWIT Supplement Series C: Pontica et Caucasica*, vol. II, p. 253-257.
- Reida, R., Beilina, S., Bukatov, A. 2010. New research in Quarantine bay, Sevastopol, Crimea // *SOMA/ - Kiev*.
- Reida, R., Beylina, S. 2011. Tauric Chersonesos Underwater Research. *Managing the Underwater Cultural Heritage*, S.50-51.

Додаткова література:

- Варшавский, А.С. 1975. Следы на дне. Москва: Мысль.
- Воронов, С.О. 2006. Підводні історико-археологічні дослідження: пошук санітарного транспорту «Вірменія». *Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр.* Київ, Запоріжжя: Дике Поле, с. 93-96.
- Воронов, С.О. 2006. Підводні історико-археологічні дослідження ескадреного міноносця ЧФ РСЧФ «Фрунзе» та проривача мінних загороджень Крігсмаріне Німеччини «Sherrbrecher-191». *Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр.* Київ, Запоріжжя: Дике Поле, с. 96-98.
- Ланитски, Г. 1982. Амфоры, затонувшие корабли, затопленные города (очерки о подводной археологии). Москва: Прогресс.
- Лебединский, В.В. 2002. Результаты новейших подводных археологических исследований в акватории г. Севастополя в рамках реализации проекта «Составление фундаментального свода подводных археологических памятников Черноморского бассейна и создание подводно-археологической карты». *Подводная археология: сто лет исследований*, Москва, с. 15-23.
- Окроков, А.А. 1996. Затонувшие корабли. Затопленные города. Москва: Евразия.
- Прингл, П. 1963. Приключения под водой. Ленинград: Гидрометеорологическое издательство.
- Рейда, Р., Бейліна, С. 2010. Aqua incognita. *Світогляд*, 6, с. 59-63.
- Стенюи, Р. 1986. Сокровища Непобедимой армады. Москва.

- Таскаев, В.Н., Богатуев, Ю.И. 1993. Подводная археология об истории мореплавания в Северо-Западном Крыму. *Судова археологія та підводні дослідження*, 1, Запоріжжя, с. 23-27.
- Шаповалов, Г.И., Нефедов, В.В. 1993. Работы на р. Днепр у о. Хортица. *Археологічні дослідження в Україні 1991 року*. Луцьк: Надстир'я, с. 133-134.
- Яшаева, Т.Ю., Рейда, Р.Н., Селезнёв, Э.В. 2013. Свинцовая евлогия с изображением апостолов Петра и Павла из подводных археологических исследований вблизи византийского Херсона. *ΧΕΡΣΩΝΟΣ ΘΕΜΑΤΑ: “империя” и “полис”/Сборник научных трудов*, Севастополь, с. 97-103.
- Jeremy Green. 2004. *Maritime Archaeology. A Technical Handbook*.

II.4. Технічні вимоги для вивчення дисципліни.

Запис на прослуховування курсу передбачає, що аспірант володіє базовими навичками наукової роботи, вміє на початковому рівні користуватись персональним комп'ютером. Щоб отримати доступ до матеріалів курсу і успішно працювати над його вивченням, необхідні регулярний доступ до комп'ютеру та стабільного підключення до мережі інтернет. Також, необхідні засоби відео та аудіо зв'язку (веб камера чи смартфон та мікрофон і навушники / гарнітура).

На всіх лекційних заняттях буде здійснюватися запис, про що оголошуватиметься на початку заняття. Фінальні доповіді, презентації та захисти проєктів також будуть записані.

За необхідності можливе групове чи індивідуальне консультування через листування чи додаткові онлайн-зустрічі. Структура курсу побудована в розрахунок на те, що аспіранти є самостійними дослідниками і мають змогу поєднати виконання завдань курсу та роботу над дослідницькою роботою.

Розробники курсу рекомендують користуватись відкритим програмним забезпеченням (*open-source software*). Зокрема:

1. Текстовий редактор (письмові роботи приймаються в форматі doc, odt). Приклад – компоненти LibreOffice.

Комунікація щодо процесу навчання здійснюється через офіційну поштову скриньку викладача. На поштову адресу надсилаються електронні документи (файли практичної роботи та письмового завдання/есе). Час відповіді на лист — до 24 годин. Листи і повідомлення можуть бути не опрацьовані у вихідні та святкові дні, а також в період з 21-00 до 9-00.

III. ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль знань здійснюється під час проведення семінарських занять і має на меті перевірку рівня засвоєння аспірантами певних розділів (тем) навчальної програми, пошуку й критичного аналізу джерел. Формами поточного контролю є семінарське опитування, заслуховування доповідей, дискусії; письмова дослідницька робота. Поточний контроль передбачає оцінювання кожного виду робіт, зазначених в «Умовах визначення навчального рейтингу», та здійснюється у відповідності до визначених критеріїв (див. наступний розділ).

Підсумковою формою контролю є залік.

Питання до заліку:

1. Конвенція ЮНЕСКО: зміст.
2. Гідрофізичний чинник.
3. Методи підводної археологічної розвідки.
4. Методи підводних археологічних розкопок.
5. Консервація підводних археологічних об'єктів.
6. Хімічний вплив водного середовища на пам'ятки археології.

7. Методика досліджень поселень.
8. Методика досліджень плавзасобів.
9. Індивідуальне спорядження для підводних археологічних досліджень.
10. Пристрої, інструменти та засоби для підводних археологічних досліджень.
11. Реставрація.
12. Музеєфікація підводних об'єктів.
13. Глибоководні дослідження.
14. Археологічні пам'ятки в акваторії морів України.
15. Археологічні пам'ятки річок, боліт, озер України.
16. Історія підводних досліджень в Україні.
17. Чинники, які впливають на стан підводної археологічної пам'ятки.
18. Підводна спадщина України.
19. Особливості підводних археологічних досліджень (порівняно з суходільними).

Практична робота має продемонструвати вміння описати побачене на археологічній пам'ятці, оцінити вплив різних факторів на її збереження, зафіксувати різними засобами стан пам'ятки, створити попередню програму для її дослідження та консервації.

Письмова робота есе/реферат.

Метою написання підсумкової роботи є засвоєння на практиці алгоритму первинної діяльності з охорони пам'яток та засвоєння основних засад викладеного курсу. Презентація роботи відбувається у вигляді усної доповіді з подачею електронного тексту тез доповіді.

Для написання роботи аспіранту пропонується обрати один з археологічних об'єктів/пам'яток археології для створення програми дослідження, консервації та музеєфікації з обґрунтуванням обраних методів та етапів.

Мотиваційний текст має бути представлений як презентація/буклет для стейкхолдерів довільного об'єму. План дослідження об'єкту археології — до 10 сторінок (без титульної). Шрифт — Liberation Serif, розмір — 14, інтервал — 1,5. Роботу слід надіслати на пошту викладача не пізніше ніж за 48 годин до заліку.

III.1. Результати навчання, методи викладання і форми оцінювання.

Результати навчання	Методи викладання і навчання	Форми оцінювання
РН 02 Знання методів наукових досліджень та вміння їх використовувати на належному рівні; вміння вишукувати, опрацьовувати, аналізувати та синтезувати отриману інформацію (архівні джерела, наукові статті, науково-аналітичні матеріали, бази даних тощо).	Виконання аспірантами самостійних завдань. Методична організація та самоорганізація аспірантами читання та критичного аналізу фахової літератури. Написання аспірантами письмової роботи.	Перевірка якості читання та критичного аналізу аспірантами фахової літератури. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 05 Знання і вміння використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології, комп'ютерні засоби та програмне забезпечення при проведенні археологічних та антропологічних наукових досліджень.	Практичні роботи. Робота у міні-групах та парах під час занять.	Поточний контроль активної участі аспірантів у практичних заняттях. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях.

РН 11 Вміння класифікувати типи матеріальної культури давніх суспільств; використання природничих методів дослідження для комплексної характеристики давніх суспільств; реконструювати господарські структури давніх суспільств та хід соціально-історичного процесу; визначати пріоритетні напрямки розвитку історичної науки.	Групові обговорення.	Відповіді та дискусії на семінарських заняттях.
РН 12 Знання методологічних питань вивчення давньої історії за матеріальними залишками; розвитку сільського господарства протягом часу існування відтворювальної економіки на теренах України; історії та ролі металургії давніх суспільств; напрямів удосконалення технологій давніх виробництв (обробки каменю, кістки, шкіри, дерева, виробництва скла тощо);	Доповідь на одну із семінарських тем.	Доповідь
РН 16 Знання основних сучасних методик та підходів археологічного дослідження; теоретико-методологічних основ реконструкції давньої історії за матеріальними залишками; вміння визначати специфічні риси різного типу соціумів давнини; обґрунтовувати перспективні напрями модернізації методів археологічного дослідження та концепцій національної ідентичності.	Написання студентами письмової роботи.	Письмова дослідницька робота.

III.2. Умови визначення навчального рейтингу дисципліни.

Види робіт/форми контролю	Кількість робіт	Максимум балів за заняття/вид роботи	Разом
Семінарські заняття	5	12	60
Письмова робота	1	10	10

РАЗОМ (за роботу у семестрі):	70
Залік	30
РАЗОМ	100

III.3. Критерії оцінювання знань і вмінь з дисципліни.

Види робіт	Кількість балів	Критерії оцінювання
<i>Семінарське заняття</i>	5	Доповнення
	9	Відповідь із використанням основної літератури (з урахуванням повноти відповіді)
	10	Відповідь із використанням основної та додаткової літератури (з урахуванням повноти відповіді)
<i>Дослідницька письмова робота</i>	0	Завдання не виконане або містить плагіат.
	1–5	Завдання виконане не повною мірою; автор не виявляє навичок аналізу і логічного та послідовного викладу; подекуди припускається помилкових суджень; робота не вичитана й оформлена неналежним чином.
	6–9	Автор демонструє достатню обізнаність із програмним матеріалом дисципліни та вміння логічно і послідовно викладати свої судження на письмі. Разом із тим, завдання виконане недостатньо повною мірою; роботі бракує аналітичного характеру.
	10	Завдання виконане вчасно і повною мірою; автор демонструє належний рівень знання і розуміння програмного матеріалу дисципліни; виявляє аналітичні здібності, здатність до самостійного, системного, логічного і послідовного мислення. Робота вчасно подана й оформлена у відповідності до вимог.

III.4. Порядок перерахунку показників нормативної 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS.

За шкалою університету	За національною шкалою		За шкалою ECTS
	Екзамен	Залік	
91 – 100	5 (відмінно)	Зараховано	A (відмінно)
81 – 90	4 (добре)		B (дуже добре)
71 – 80			C (добре)
66 – 70	3 (задовільно)		D (задовільно)

60 – 65			Е (достатньо)
30 – 59	2 (незадовільно)	Не зараховано	FX (незадовільно – з можливістю повторного складання)
1 – 29			F (незадовільно – з обов’язковим повторним курсом)

IV. ПОЛІТИКА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Виконання навчальних завдань і робота в курсі має відповідати вимогам викладених у законах України «[Про академічну доброчесність](#)», «[Про авторське право і суміжні права](#)», «[Про освіту](#)», «[Про наукову і науково-технічну діяльність](#)», «[Про науково-технічну інформацію](#)», «[Про вищу освіту](#)» та «[Положення про організацію освітнього процесу для аспірантів та здобувачів ступеня доктора філософії поза аспірантурою у Інституті археології НАН України](#)» затвердженого Вченою радою Інституту археології НАН України 15 червня 2017 р. Протоколом №6.

Розробники курсу очікують, що всі учасники є апріорно є рівноправними колегами які здійснюють самостійні дослідження. Усі матеріали включно з наданими електронними копіями публікацій надаються виключно з навчальною метою і не можуть бути поширені чи використовуватись поза межами навчальних завдань курсу, або третіми особами.

У разі неможливості з поважних причин бути присутніми на лекційному занятті аспіранти зобов’язані повідомити викладача про це. Матеріал пропущених лекційних занять повинен бути відповідним чином опрацьований. Відсутність аспіранта на семінарському занятті зобов’язує його виконати додаткове завдання з тематики курсу.

Розробник:

Рейда Роман Миколайович к. і. н.,
старший науковий співробітник
відділу археології ранніх слов’ян ІА НАН України

Затверджено:

Вченою радою Інституту археології НАН України
Протокол № 18 від «17» вересня 2026 р.